

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 5, 2020 | 28.05.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.5.85](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.85)

УДК 332.142.4:338.43(477.7)

Д. В. Ковальов,

*к. с.-г. н, доцент, доцент кафедри загальноекономічної підготовки, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон
ORCID ID: 0000 – 0002 – 3672 - 7063*

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

D. Kovalyov

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Department of General Economics, State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

STATUS AND FEATURES OF USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL OF RURAL AREAS OF THE BLACK SEA REGION

У статті обґрунтовано актуальність оцінки та особливостей використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій Причорноморського регіону. Виконано аналіз земельних ресурсів, їх структура за складовими. Найбільш аграрним регіоном є Миколаївська область – 81,6% її земель використовується для сільськогосподарського виробництва. Природні умови в цій зоні найбільш несприятливі в Херсонській області: мала кількість опадів, висока випаровуваність, низький вміст гумусу в ґрунті, велика частка солонців у ґрунтовому комплексі, низька лісистість території. Виявлено, що частка земель відведених під заповідники і національні природні парки у Причорноморському регіоні – вища, ніж у середньому по країні. В усіх областях Причорноморському району склалася критична ситуація із утилізацією особливо небезпечних відходів (IV класу). Найгірша ситуація у Миколаївській області. Доведено, що вирішення задачі забезпечення сталого розвитку сільських територій у частині екологічної складової – внесення оптимальної або близької до неї норми органічних добрив, вимагає збільшення поголів'я великої рогатої худоби. Області Причорноморського економічного району, залишаючись найбільш водо дефіцитними, здійснюють значно більший, ніж у середньому по країні, забір води у розрахунку на одного жителя відповідної території. У 2018 році цей показник у 13 разів перевищував середнє значення по Україні.

The article substantiates the relevance of the assessment and features of the use of natural resource potential of rural areas of the Black Sea region. The assessment of natural resource potential showed that the Black Sea economic region has a clear agricultural orientation of land use - 78.1% of its land is for agricultural purposes. This is at 7.3 in. n. more than the national average. In the Black Sea area the most agrarian region is the Mykolayiv area – 81.6% of its earths are used for agricultural production. This indicates that the dominant type of entrepreneurial activity in rural areas of the region is agricultural business.

The share of land set aside for reserves and national nature parks here - the upper, lower middle part of the road. The best conditions are Kherson region, both in flat land plots and in accordance with the total number. However, in the gloomy part of the Black Sea region there is a critical situation with the use of dangerous situations in this area (class IV). The worst situation in the Mykolayiv region, their accumulation causes the formation, accumulation and increase of toxins in soil, surface water and air, which causes irreparable damage to the environment and significantly complicates the environmental component of sustainable development of rural areas of the region.

The amount of fertilizers applied in the region is not enough to compensate for the removal of nutrients from the soil by the harvest of crops. Also, the regions of the Black Sea economic region, while remaining the most water-scarce, carry out much larger than the national average water intake per capita in the relevant area.

Thus, to achieve high socio-economic indicators largely depends on the quality of management which involves balancing the economic, social and environmental components of rural development through the development of entrepreneurship in agro-industrial production and ensuring the multifunctionality of the rural economy; converging levels of rural development through improving the quality of life and creating favorable conditions for the preservation of human capital. All this is necessary to prepare rural areas for Ukraine's accession to the EU.

Ключові слова: *ресурсний потенціал; регіон; сільська територія; раціональне використання; сільськогосподарське виробництво; екологічна складова.*

Key words: *resource potential; region; rural territory; rational use; agricultural production; ecological component.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку з інтенсивним використанням природних ресурсів, їх виснаженням і деградацією вони стають предметом все більшого вивчення вчених багатьох галузей науки: економіки, екології, географії, геології тощо. Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу є основою для формування національними агропідприємствами конкурентних переваг і утворення на світовому ринку іміджу країни як потужного експортера сільськогосподарської продукції й продуктів її переробки.

Проте трансформаційні процеси в аграрному секторі України відбуваються без наявності зважених механізмів правового, економічного й соціального сприяння, що негативно впливає на формування інфраструктури ринку й господарських відносин у виробничому секторі. Тому актуалізація даного питання є вкрай важливим і актуальним сьогодні, адже раціональне використання ресурсного потенціалу є пріоритетом безпеки національної економіки. Проблема безпеки національної економіки країни об'єктивно повинна рішатися не тільки на національному, но і на регіональному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням категорії ресурсного потенціалу «сільських територій» висвітлюються у наукових доробках вітчизняних та зарубіжних вчених і спеціалістів, серед них: О. Бородина, Ю. Губені, В. Лагодієнко, А. Лісовий, І. Лукінов, Р. Мельников, Р. Мудрак, М. Орлатий, Л. Овчинцева, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, Д. Торопов, А. Ужва, М. Федотова, В. Юрчишин та ін. Водночас необхідно провести дослідження природно-ресурсного потенціалу сільських територій Причорноморського регіону, яке дасть можливість забезпечити зниження витрат ресурсів та підвищити ефективність їх використання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та формування природно-ресурсного потенціалу сільських територій Причорноморського регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Характерною особливістю розвитку сільських територій є акцентування уваги на стратегіях ендогенного розвитку, що передбачає використання потенціалу місцевих людських, інституційних і фізичних ресурсів, щоб створити для сільських жителів нові можливості працевлаштування та стимулювати нові види економічної діяльності [1, с. 117-121].

Земельні ресурси є універсальним природним ресурсом, які за чинним законодавством визначаються як сукупний природний ресурс поверхні суші – просторовий базис розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. Використання земель як територіального

базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва розглядається в Земельному кодексу України як один із принципів земельного законодавства [2, с. 89-94].

Сьогодні, саме в аграрному секторі і зосереджено біля третини основних виробничих фондів, створюється більше третини національного доходу, формується 70% обсягу загального роздрібного товарообігу, працює четверта частина населення зайнятого в економіці України [3, 4, 5].

Наразі територіально найбільшим економічним районом України є Причорноморський (враховуючи територію тимчасово окупованої АР Крим). На його частку припадає 18,6% території України.

Важливою характеристикою природно-ресурсного потенціалу окремого регіону в частині земельних ресурсів є їх структура за складовими (табл. 1).

Таблиця 1.
Розмір та структура земельних ресурсів України і Причорноморського району за складовими, станом на 01.01.2018.

	Усього земель	Землі с.-г. призначення	Ліси та лісокриті площі	Забудовані землі	Землі під водою	Відкриті заболочені землі	Інші землі
Тис. га							
Україна	60355	41489,3	10674,9	3597,8	2425,0	1089,4	1078,5
Причорноморський район, всього	8636	6566,7	499,6	304,4	770,3	123,7	192
В тому числі область: Миколаївська	2458,5	2005,8	123,8	144,2	128,8	21,1	34,8
Одеська	3331,4	2591,6	223,0	196,4	210,6	80,7	29,1
Херсонська	2846,1	1969,3	153,0	130,5	431,8	44,1	117,4
у % до загальної площі							
Україна	100	68,7	17,7	6,0	4,0	1,8	1,8
Причорноморський район, всього	100	78,1	5,8	3,5	8,9	1,4	2,2
В тому числі область: Миколаївська	100	81,6	5,0	5,9	5,2	0,9	1,4
Одеська	100	77,8	6,7	5,9	6,3	2,4	0,9
Херсонська	100	69,2	5,4	4,6	15,2	1,6	4,1

Джерело: розраховано за даними [6]

Дані таблиці свідчать, що Причорноморський економічний регіон має чітко виражену аграрну спрямованість використання земельного потенціалу – 78,1% його земель мають сільськогосподарське призначення. Це на 7,3 в. п. більше, ніж у середньому по країні. У самому Причорноморському районі найбільш аграрним регіоном є Миколаївська область – 81,6% її земель використовується для сільськогосподарського виробництва. Це вказує на те, що домінуючим видом підприємницької діяльності на сільських територіях Миколаївщини є сільськогосподарський бізнес. Теж саме можна казати і про цільову спрямованість використання земельних ресурсів Одеської області.

Що стосується Херсонської області, то частка земель сільськогосподарського призначення регіону становить лише 69,2%. Однак, це не означає, що регіон відрізняється від своїх сусідів по Причорноморському району цільовою спрямованістю використання земельних ресурсів – він такий само аграрний. Відносно низька частка земель сільськогосподарського призначення Херсонської області пояснюється тим, що га її території розташовані другий за розмірами піщаний масив у Європі. Піски займають площу 161,5 тис. га, а з міжарендними землями – 210 тис. га.

Спустелювання розвивається тут у результаті деградації рослинного покриву (пасовищна дигресія), вітрової і водної ерозії, засолення і заболочування ґрунтів, де гуміфікації, техногенної деградації. Усе це привело до скорочення біологічної продуктивності екосистем, що у свою чергу викликало зменшення кормо запасів пасовищ і їх ґрунтозахисної ролі, стабільне зниження врожайності сільськогосподарських культур, підвищення ризикованості сільськогосподарського виробництва. Найважливішими причинами розвитку спустелювання, зв'язаними з господарською діяльністю послужили: надмірна оранка земель, пере випас худоби, порушення історично сформованих пасовищних оборотів і сезонності використання кормових угідь. Природні умови в цій зоні найбільш несприятливі в Херсонській області: мала кількість опадів, висока випаровуваність, низький вміст гумусу в ґрунті, велика частка солонців у ґрунтового комплексі, низька лісистість території.

Специфічною рисою землекористування на Півдні України є застосування зрошування. В кадастрі сільськогосподарських земель Херсонської області частка зрошуваних земель досягає майже 23%. Донедавна вважалося, що зрошення є необхідною умовою інтенсифікації землеробства в регіоні. Проте матеріали спостережень засвідчують тенденцію загального зниження врожайності культур на зрошуваних землях, а в

останнє десятиріччя врожайність на зрошенні лише на кілька центнерів перевищує відповідні показники на богарі у сприятливі за кліматичними умовами роки [7, с. 115-122].

Одна з причин цього явища, є те що, у господарствах не завжди дотримуються науково обґрунтованих режимів зрошування, на частині їхньої території відбувається підйом ґрунтових вод, погіршення меліоративних умов зрошуваних земель, водно-повітряного і сольового режимів.

Причини спустелювання полягають не лише у використанні поливних вод із підвищеним вмістом солей. Необдумана господарська діяльність з вирубування лісів та лісосмуг, знищення і забудова природних заповідних територій, розорювання берегів рік, бездоглядність та замулення малих річок посилюють цей небезпечний процес. Тому, частка лісів та ліс окритих зон у Херсонській області та у цілому у Причорноморському регіоні критично низька – більш, ніж у тричі нижча за середнє значення по країні.

У 2000 році розпочала діяти загальнодержавна програма формування національної екомережі України на період 2000 – 2015 р.р. яка постановила завдання збільшити відсоток заповідності до 10,4% (на той час частка природно-заповідного фонду становила лише 4%) [8].

Враховуючи підвищені екологічні ризики руйнування природних біоценозів в Причорноморському регіоні, частка земель відведених під заповідники і національні природні парки тут – вища, ніж у середньому по країні. (табл.2).

Таблиця 2.

Площа земель заповідників та національних природних парків України і Причорноморського регіону

Регіони	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Тис. га					
Україна	1688,5	1769,1	1997,4	1997,4	1997,4
Причорноморський регіон, всього	356,5	437,1	438,4	438,4	438,4
В тому числі область:					
Миколаївська	45,8	45,8	47,1	47,1	47,1
Одеська	100,7	100,7	100,7	100,7	100,7
Херсонська	210	290,6	290,6	290,6	290,6
у % до загальної території					
Україна	2,8	2,9	3,3	3,3	3,3
Причорноморський регіон, всього	4,1	5,1	5,1	5,1	5,1
В тому числі область:					
Миколаївська	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Одеська	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Херсонська	7,4	10,2	10,2	10,2	10,2

Джерело: розраховано за даними[6]

Тільки за аналізований період, площі відповідних земель збільшились у регіоні на 81,9 тис. га. Найкращі показники має Херсонська область, як у площі земель, так і у відсотках до загальної території. Так, у площі земель заповідників та національних природних парків, Херсонська область Миколаївську в 6 разів, Одеську майже в 3 рази.

На сьогоднішній день, практично не знижується в регіоні гострота проблеми забруднення земель засобами хімізації сільського господарства. Щорічно виявляється значне число забруднень ґрунтів, зв'язаних із застосуванням із застосуванням цих засобів з порушенням екологічних вимог.(табл.3).

Таблиця 3.
Утворення та утилізація відходів IV класу небезпеки в Україні і Причорноморському регіоні

Регіони	Показник	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Україна	утворено відходів, млн. т	354,3	311,7	295,2	365,4	351,7
	утилізовано відходів, % до утворених	30,8	29,6	28,5	27,3	29,4
Причорноморський регіон	утворено відходів, млн. т	3,41	3,21	3,29	3,42	3,46
	утилізовано відходів, % до утворених	2,8	2,6	2,2	2,9	2,0
в тому числі область: Миколаївська	утворено відходів, млн. т	2,22	2,24	2,30	2,31	2,39
	утилізовано відходів, % до утворених	1,9	1,7	2,3	2,6	2,1
Одеська	утворено відходів, млн. т	0,80	0,59	0,64	0,74	0,73
	утилізовано відходів, % до утворених	1,4	1,7	1,3	1,4	1,4
Херсонська	утворено відходів, млн. т	0,38	0,37	0,35	0,37	0,34
	утилізовано відходів, % до утворених	11,3	9,8	3,7	8,1	2,9

Джерело: розраховано за даними[6]

В усіх областях Причорноморському району склалася критична ситуація із утилізацією особливо небезпечних відходів (IV класу). Найгірша ситуація у Миколаївській області, там у 2018 році було утворено 2,39 млн. т. відходів, а утилізовано тільки 2,1%. У найкращому становищі по цим показникам, є Херсонська область (0,34 млн. т. і 2,9%). Їх нагромадження зумовлює утворення, накопичення та збільшення токсинів у ґрунті, поверхневих водах та повітрі. Що завдає непоправної шкоди довкіллю і суттєво ускладнює забезпечення екологічної складової стійкого розвитку сільських територій регіону.

Важливою умовою раціонального використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій у частині земель сільськогосподарського призначення є забезпечення їх родючості. Це досягається шляхом внесення необхідної дози мінеральних та органічних добрив (табл.4).

Таблиця 4.
Внесення мінеральних добрив під посіви всіх сільськогосподарських культур, на 1 га посівної площі кг у поживних речовинах

Регіон	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Україна	58	58	72	80	82	79	96	110	121	
в т.ч. області										
Миколаївська	41	49	50	50	52	55	72	89	106	
Одеська	43	53	46	52	67	65	91	116	133	
Херсонська	39	45	42	43	39	37	54	66	82	

Джерело: розраховано за даними[6]

Наведені дані свідчать, що у Причорноморському регіоні внесення мінеральних добрив є нижчим, ніж у середньому по країні. Але Одеська область у 2017 та 2018 році покращила цей показник. Найменш мінеральних добрив вносять у Херсонській області.

Внесеної кількості добрив недостатньо для компенсації виносів поживних речовин з ґрунту урожаєм сільськогосподарських культур. Господарський винос складається з кількості поживних речовин, яка вилучається з поля разом з основною і побічною продукцією після її вивезення з поля при збиранні. Господарський винос залежить не тільки від культур. А й від врожаю, вмісту в ньому поживних речовин та умов вирощування. Наприклад, при урожаї пшениці 40 ц з 1 га із зерном і соломом в середньому виноситься, кг/га: азоту – 130, фосфору – 50, калію – 62. Із ростом урожайності винос значно збільшується.

Альтернативою мінеральним добривам є органічні, які, до того ж, є невід’ємною умовою розвитку сільськогосподарського виробництва на умовах сталості (екологічна складова). Але сільськогосподарські товаровиробники Причорноморського регіону фактично не вносять органічних добрив.

Головною причиною відсутності органічної альтернативи мінеральним добривам як в цілому по країні, так і в Причорноморському регіоні зокрема, є різке скорочення поголів’я сільськогосподарських тварин, в першу чергу великої рогатої худоби (табл. 5).

Таблиця 5.
Динаміка поголів’я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств України та областей Причорноморського регіону, тис. гол. на початок року

Рік	Україна	Причорноморський район		в тому числі області		
		тис. гол.	%	Миколаївська	Одеська	Херсонська
1991	24623,4	2746,8	11,2	820,4	1060,4	866,0
1996	17557,3	1743,0	9,9	515,3	661,3	566,4
2001	9423,7	906,2	9,6	249,4	419,8	237,0
2006	6514,1	658,3	10,1	180,6	278,0	199,7
2009	5079,0	473,2	9,3	145,6	187,0	140,6
2010	4826,7	463,7	9,6	144,5	187,8	131,4
2011	4494,4	446,0	9,9	141,4	182,5	122,1
2012	4425,8	450,9	10,2	142,0	190,2	118,7
2013	4645,9	468,0	10,1	150,3	198,9	118,8
2014	4534,0	482,7	10,6	154,5	206,6	121,6
2015	3884,0	438,3	11,3	132,4	191,7	114,2
2016	3750,3	421,9	11,2	135,1	179,4	107,4
2017	3682,3	415,1	11,3	140,4	169,5	105,2
2018	3530,8	412,7	11,7	145,1	165,5	102,1

Джерело: розраховано за даними[6]

В період з 1991 по 2018 рр. поголів’я великої рогатої худоби в Причорноморському регіоні скоротилося у 6,7 рази. У розрізі областей – у Миколаївській області припинилося падіння поголів’я і з 2016 р. розпочалося його відновлення. Найменшу чисельність поголів’я має Херсонська область.

Що стосується поголів’я свиней, то у Причорноморському регіоні у період з 1991 по 2018 рр. воно скоротилося у 6 разів із середньорічним темпом 2,4%, продемонструвавши швидшу динаміку скорочення порівняно із аналогічним показником по країні. Як і у випадку зі скороченням поголів’я великої рогатої худоби, найбільше скорочення поголів’я свиней зачепило Херсонську область – у 7,5 разів за аналізований період із середньорічним темпом 3,4% [6].

Зважаючи на те, що Причорноморський регіон є одним із лідерів у виробництві зернової продукції, таке скорочення виглядає нелогічним. Однак. Що стосується виробництва органічних добрив – скорочення поголів’я свиней не чинить критичного тиску на даний процес. Це пояснюється особливостями свинячого гною, який можна вносити в обмеженій кількості разом із гноєм великої рогатої худоби у співвідношенні 1:4,

Тому вирішення задачі забезпечення сталого розвитку сільських територій у частині екологічної складової – внесення оптимальної або близької до неї норми органічних добрив, вимагає збільшення саме поголів’я великої рогатої худоби.

Крім земель сільськогосподарського призначення, не менш важливою складовою природно-ресурсного потенціалу є вода. Україна – єдина держава в Європі, яка використовує поверхневі води для питного водопостачання, але рівень їхнього забруднення настільки високий, що чиста вода може стати дефіцитом. Рівень забезпеченості України водними ресурсами є недостатнім і визначаються формуванням річкового стоку, наявністю підземних і морських вод. Територіальний розподіл водних ресурсів України є нерівномірним і не відповідає розміщенню водомістких господарських комплексів. Найменша кількість водних ресурсів формується у місцях зосередження потужних споживачів, в тому числі в Причорноморському регіоні. В цілому водні ресурси України можна охарактеризувати як недостатні. У маловодні роки дефіцит води відчувається навіть у басейнах великих річок. Щорічний дефіцит води становить не менше, ніж 4 млрд. м³. Сільське господарство використовує 40% водних ресурсів, які надходять у експлуатацію.

Україна в забезпеченні ресурсами за обсягом запасів прісної води на одну людину серед 195 країн посідає 111-е місце. Найбільший ризик дефіциту води в Одеській, Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській і Запорізькій областях, оскільки на 1 км² території тут припадає від 23 до 5 тис. м³ /рік води, а на одну людину в 15-20 разів менше води, ніж у західних областях. Наразі в центрі і на півночі Одеської області частину населених пунктів користується привезеною водою (табл.6).

Таблиця 6.
Забір води із природних водних об'єктів України і Причорноморського регіону

Регіон	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Всього, млн. м³					
Україна	11505	9699	9907	9224	11296
Причорноморський регіон, всього	2709	2459	2646	2641	4036
в тому числі область:					
Миколаївська	290	233	233	247	241
Одеська	977	760	981	667	752
Херсонська	1442	1466	1432	1727	3043
у тому числі на 1 жителя, м³					
Україна	253,3	225,9	231,7	216,5	266,4
Причорноморський регіон, всього	584,2	531,3	573,9	2072,5	3466,8
в тому числі область:					
Миколаївська	248,2	200,1	201,2	224,6	219,1
Одеська	407,7	317,1	410,4	277,9	313,3
Херсонська	1344,4	1372,8	1347,9	1570	2934,4

Джерело: розраховано за даними[6]

Дані таблиці підтверджують, що області Причорноморського економічного району, залишаючись найбільш водо дефіцитними, здійснюють значно більший, ніж у середньому по країні, забір води у розрахунку на одного жителя відповідної території. У 2018 році цей показник у 13 разів перевищував середнє значення по Україні.

Причина цього полягає в тому, що основна частина спожитої води йде на полів сільськогосподарських культур. Особливо це очевидно у випадку із Херсонською областю, де зосереджені найбільші площі відкритого овочівництва та баштанництва. У 2018 році забір води у розрахунку на одного жителя області становив 2934,4 м³, що у 9 разів більше ніж у Одеської та майже у 13,5 разів ніж у Миколаївської області. Скорочення споживання водних ресурсів у водо дефіцитній Миколаївській області свідчить про скорочення запасів прісної води, що загрожує скороченням сільськогосподарського виробництва. Те ж саме стосується і Одеської області.

Використання земель, не пов'язане з будівництвом природних систем, детальним обліком особливостей природних ландшафтів, приводе до порушення рівноваги між елементами економічної системи (поява ерозії, зміна водного режиму територій, мікроклімату і т. ін.). Крім того, необхідно враховувати і природні закони землеробства. До основних з них відносяться закон незамінності і рівнозначності факторів життя, закон мінімуму і оптимуму, закон відповідності рослинного угруповання своєму місцю розташуванню і інше. Все це треба знати для використання земель на еколого-ресурсній основі.

Тому, спільним для базових теорій регіонального розвитку є висновок про те, що досягнення високих соціально-економічних показників значною мірою залежить від якості управління, а не ресурсного потенціалу.

Досвід ЄС в управлінні розвитком сільських територій показує, що для України та Причорноморського регіону такий розвиток має включати два напрями заходів - внутрішню стабілізацію та адаптацію до зовнішніх впливів. Внутрішня адаптація передбачає збалансування економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій через розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві та забезпечення багатофункціональності сільської економіки; зближення рівнів розвитку сільських територій через покращення якості життя та створення сприятливих умов для збереження людського капіталу. Заходи з адаптації до зовнішнього впливу покликані підготувати сільські території до вступу України в ЄС.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка природно-ресурсного потенціалу показала, що Причорноморський економічний регіон має чітко виражену аграрну спрямованість використання земельного потенціалу – 78,1% його земель мають сільськогосподарське призначення. Це на 7,3 в. п. більше, ніж у середньому по країні. У самому Причорноморському районі найбільш аграрним регіоном є Миколаївська область – 81,6% її земель використовується для сільськогосподарського виробництва. Це вказує на те, що домінуючим видом підприємницької діяльності на сільських територіях регіону є сільськогосподарський бізнес.

Частка земель відведених під заповідники і національні природні парки тут – вища, ніж у середньому по країні. Однак, в усіх областях Причорноморському району склалася критична ситуація із утилізацією особливо небезпечних відходів (IV класу). Найгірша ситуація у Миколаївській області, їх нагромадження зумовлює утворення, накопичення та збільшення токсинів у ґрунті, поверхневих водах та повітрі, що завдає непоправної шкоди довкіллю і суттєво ускладнює забезпечення екологічної складової стійкого розвитку сільських територій регіону.

Внесеної кількості добрив у регіоні недостатньо для компенсації виведення поживних речовин з ґрунту урожаєм сільськогосподарських культур. Також, області Причорноморського економічного району, залишаючись найбільш водо дефіцитними, здійснюють значно більший, ніж у середньому по країні, забір води у розрахунку на одного жителя відповідної території.

Отже, для досягнення високих соціально-економічних показників значною мірою залежить від якості управління яке передбачає збалансування економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій через розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві та забезпечення багатofункціональності сільської економіки; зближення рівнів розвитку сільських територій через покращення якості життя та створення сприятливих умов для збереження людського капіталу. Усе це необхідно щоб підготувати сільські території до вступу України в ЄС.

Література.

1. Васківська К.В., Сембай І.В., Сікора О.А. Проблеми розвитку сільських територій. Економіка АПК. - 2009. - №11. - С. 117 - 121.
2. Жерибор Л.Л. Природні ресурси сільських територій як основа їх відтворення. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – вип.20. – ч. I. – С.89 – 94.
3. Ковалюк Б. І. Проблеми розвитку сільського підприємництва в Україні / Б.І. Ковалюк // Економіка АПК. – 2010. _ № 2. – С. 130-134.
4. Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2006. _ № 4. – С. 3-10.
5. Сичова М.О. Особливості розвитку підприємництва в аграрному секторі / М.О. Сичова, Н.О. Шевченко // Агросвіт. – 2010. - №13. – С. 2-4.
6. Статистичний збірник «Регіони України 2018» Частина I. К.: Державна служба статистики України, 2019. 323с.
7. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблем його раціонального використання / Д.С. Мальчикова // Зб. наук. праць. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. – С.115-122.
8. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки. – Офіц. веб – портал ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada.gov.ua/laws/show/1989-14>

References.

1. Vaskivska, K.V. Sembai, I.V. and Sikora, O.A. (2009), "Problems of rural development", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 117 - 121.
2. Zherybor, L.L. (2011), "Natural resources of rural areas as a basis for their reproduction", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 20, part I, pp.89 – 94.
3. Kovaliuk, B. I. (2010), "Problems of rural entrepreneurship development in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 130-134.
4. Malik, M.Y. and Shpykuliak, O.H. (2006), "Development of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 3-10.
5. Sychova, M.O. and Shevchenko, N.O. (2010), "Peculiarities of business development in the agricultural sector", *Agrosvit*, vol. 13, pp. 2-4.
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), Statistical collection "Regions of Ukraine 2018", Part I, P. 323.
7. Malchykova, D.S. (2003), "Land-resource potential of Kherson region and problems of its rational use", *Rada po vuvchenniu produktyvnykh syl NAN Ukrainy . Zb. nauk. prats*, pp.115-122.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine, National program for the formation of the national ecological network of Ukraine for 2000 - 2015, available at: <http://zakon/rada.gov.ua/laws/show/1989-14>

Стаття надійшла до редакції 15.05.2020 р.